

Medicine
Library

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

Ref.
No. Ser. 880a

Title: Ayurveda
(B. K. Ch.)

5-7-1941

880

a

880

~~Book on 3114~~~~Incomplete~~

Añjanamuktāna

: Title

:

Añivēśa

: Author

:

:

: Editor

:

:

: Year, Vols.

:

:

: Publisher

880

:

Begins thoroughly

: Remarks

medicine

स्विमे विषयिका वयतिस्तत् २५ लक्ष्मो द्वेष्ट मतोदिनि ५६ सूत्राद्यातास्त्वप्राक् पञ्चतिमोहः ५७ अस्थिस्थिति रध्यागिरु ५८ दीर्घशो
र्ध समेकस्य नो गदः ५९ अष्टीर्णपरमकावलेकः ६० अर्णतप्लं रोगं च स नं त्रमः ॥ अत्र दोषानि सारग्रसं जातं कृमिलक्षणं
॥ ५६ इति लक्ष्मवलोकः ॥ ७ इति अवापमघातदिवस्वापोरदादिभिः ॥ पांडुवः पंचनैर्भिन्नैरभिन्नैः पंचमो गदः ५८ पीतचंडः नेत्रवि
ण्मूत्रनरवैः शोथवमिज्वरः ॥ श्वासकासाग्निमांघ्रैश्च युक्तस्यापांडु रोगवान् ॥ ५९ ॥ अंत्यशोथिमध्वक्ष्मीमध्वशोथं नदुर्बलम् ॥
किं वा ज्वरानि सारिच पांडुरोगी न जीवति ॥ ६० पीतत्वं मूत्रविण्मूत्रैर्बहु पिन्ना तु कामला ॥ सेवकृष्ण रक्तपित्तचगदिकैः पीकाम
लाः ॥ ६१ ॥ इति पांडुकामलाकुंभिकामलावलोकः ॥ ६२ इति पित्तं विदुषास्त्रं सदनेन बहिर्विलेः ॥ उर्ध्वचाधोदिधा वेति स्त
पित्तं नंतु च्यते ॥ ६३ ॥ सश्लेष्मोर्धमध्वसेरं हि मार्गं सकफानिलं ॥ साध्याप्यमसाध्यं चरत्तपित्तं कमादयेत् ॥ ६४ ॥ ज्वरपाका
वमिश्वासतृकसावव्यपांडुना ॥ भुक्ते दाहः सिरस्तापोरे इत्यत्र पित्ततः ॥ ६५ ॥ इति रक्तपित्तावलोकः ॥ अतिअवाय
मघातदिवस्वापोरदादिभिः ॥ शोषाकुर्वन्ति क्रुद्धास्तैश्चमाणं स्युः कफो ल्वणाः ॥ ६६ ॥ कारं चिरादपाश्वोसरु क कफा
मिज्वरः ॥ वैश्वयं ह्रुड कश्वासका समस्त क गौरवं ॥ शुक्ले क्षिणी त्वं मां सेष्यारिं सावक्षया लुतिः ॥ उदरक्षतं स्या

३१ इत्यनिकफपूयास्ववांतियुक्तः ॥ ५७ ॥ कासितिसारपाश्वातिस्वरभेदास्तुचिज्वरैः ॥ पट्टिरेभिः क्षयोसाध्यः किं वासुककसनज्वरैः ॥ इति क्षया
 वलोकः ॥ प्राणः सद्योषः सोऽज्ञो वक्रात्त्रैलियदासत् ॥ सकासः पंचधा भिन्नैस्तैश्च तेन क्षयेव च ॥ ५८ ॥ कासितेशुष्कमनिलात्पीतात्पीनं
 वमनं कटुः ॥ कफः स्वादुकफश्चान्यावसाध्यवुक्तलक्षणे ॥ ५९ ॥ इति कासालोकः ॥ पूर्ववत्फुरुते प्राणो दिष्ठापे च गतिः क्रमात् ॥ जननजा
 त्वाद्वाहुन्याद्याभिकारि विवेगिनि ॥ ६० ॥ हिक्काश्फडा जलमंदरांभीरानाभिकंपलत् ॥ कंपयत्यंगमारविलंभदत्यनेन सिध्यति ॥ ६१ ॥
 इति हिक्कावलोकः ॥ ॥ अधश्चोर्ध्वं कफो वानियात्यायातिमुदुर्यदा ॥ कफरुखा गतिर्विद्य क नदाश्चासां करोत्यसौ ॥ ६२ ॥ मोहोर्ध्व
 छिन्नतमकश्चरमं गतिः क्रमात् ॥ मदनानिश्चससुचैरुद्धनोर्ध्वमधोनत् ॥ ६३ ॥ विच्छिन्नो वेगिच्छिन्नेन तमकेनासि मूर्ध्वरुक्
 फुडेणश्च सनेनाध्यपूर्वे साध्या ननेत्रयः ॥ ६४ ॥ इति श्वासावलोकः ॥ अत्यस्तभाषघाताद्यैश्चैर्द्वैः स्वरामयाः ॥ घोराप्र
 एथकं समस्तैश्च भेदसांचक्षयेन च ॥ ६५ ॥ स्थनिरानश्चरूपास्तेन तु साध्योत्रयस्तमाः ॥ ६६ ॥ इति श्वरभेदावलोकः ॥ स्वादुष्यं
 नं मुखे च न स्वदने सावरोचकः ॥ सपंधं च धाएथकं सर्वैः परोरुक् भयादिभिः ॥ ६७ ॥ अरोचके मुखे न तदसंप्राप्तं न मंति ॥
 ॥ ६८ ॥ इत्यरोचकावलोकः ॥ अत्यजीर्णपटुस्त्रितेन पित्तेन पित्तं श्वेतं कफेन च ॥ सर्वैश्चित्रं वमेऽर्भादीभसादिक्षणादपि ॥ ६९ ॥

कासश्चासो ज्वरो हिक्का तस्मा वै चित्तमेव च ॥ इदं गच्छेत्तस्मै वक्ष्ये वक्ष्ये या छेदं रूपद्वयः ॥ ७० ॥ इति श्वरैव लोकः ॥ सतनं यः पि
 वेद्यारितत्तमिमांशानि ॥ पुनः कांक्षति तोयं यस्तं तस्मादि तमादिशेत् ॥ ७१ ॥ पित्तं तालुगते कुंडं सवातं कुरुते तेषां ॥ सास
 तथा एतैश्च क्षतामक्षयभाजने ॥ ७२ ॥ अतस्तिवर्धते वातात्पित्तांवा जाज्जतः कफः ॥ तस्मिन्निगम जाधातात्क्षया
 भ्यां क्षतोद्भवा ॥ ७३ ॥ रसक्षया सरुसीदापद्राद्याधिक्पतो न जा ॥ अथान्यसप्रजापात्यदाह लक्षक वा विपात् ॥ ७४ ॥
 इति तस्मान्छासन्त्यासावलोकः ॥ अधपीतमयस्यानैः कुर्यात्पानात्पयांश्चतु ॥ वमिर्मुहूर्ज्वरोदाहप्रलापश्च भ्रमोरुचिः ॥
 ॥ ७५ ॥ रेकाश्च सारनिकफापानाजिनस्य लक्षणं ॥ वमोमचगतोदाहं सपीतासकोरात्यापि ॥ ७६ ॥ पानात्पयाजिनाव जो
 क इति ॥ भीशोककामदुष्टानैः पूज्यादेश्चावधर्षणैः ॥ मरयंति मदेदोषा स्यादुन्मादास्ततो धता ॥ ७७ ॥ अस्मिन्ने गिलदास्या
 दिह्रीधी स्वमविषययैः ॥ रसस्य केथानोद्वेगश्च मेरुन्मादमादिशेत् ॥ ७८ ॥ दोषैर्व्यस्तसमस्तैश्च विषासग्न्या सषडिधा ॥ दोषा
 कां पूर्ववच्छोकभिकमाद्यस्तु तत्कथा ॥ ७९ ॥ देवदेत्यपि शा ॥ चादिरक्षगंधर्वयक्षकाना ॥ पितृतश्च ग्रहेभ्यः स्युः रुन्मादाः
 प्रोक्तलक्षणम् ॥ ८० ॥ पाविम्यं देवदेवीशो भग्नच सपर्ववज्रनि ॥ बहूभाक्तिर्दानगात्रे श्राद्धं श्येति तदा कृति ॥ ८१ ॥ कंपनिश्

केन वनिकुमादपतनादिभिः ॥ त्रयोदशेति चेन्नोन्मादाजानु जीवति ॥ ६५ ॥ इति उन्मादभनोतमादावलोकः ॥ दोषादेकप्रनशाया
 स्मृतौ सत्यामसमृतिः ॥ नराक्षतितमः केन कंपनेनादि वैरुतिः ॥ ६६ ॥ चतुर्धा मोघयक सर्वे स्तेस्तकोपक्रमादिः ॥ रविपंचरात्रं
 शदिनेषु संकेलेषु पि ॥ ६७ ॥ इत्यपस्मारावलोकः ॥ अदिगिति वातजा भोगाभवं त्याक्षपकादयान् ॥ अतिप्रसिधा क्रियते ते घटं
 नानि रघुवे ॥ ६८ ॥ आक्षेप कौगा विक्षेपाषाणि जंघोरुपादरुक् ॥ सरुङ्गभिरनो ग्रंथिरणी जावडमृत्रविद् ॥ ६९ ॥ प्रतेदिजोदरे च
 त्यास्य पीडा निर्युधिना ॥ अधमानं स्यादया आनं साटो घमुदकैरं सरुक् ॥ ७० ॥ कफ व्याकुलिते वाते प्रत्याध्मानं प्र जायते ॥ विण्म
 यभाय जंघीडाधोगतानु निरुच्यते ॥ ७१ ॥ शुरोपस्थास्थिना रुक् चेत्यसुध्यं प्रतिनृनिका ॥ वक्त्री करोति वक्त्रार्थं वातश्चेत्सरुगा
 दिनः ॥ ७२ ॥ अशिमिस्त्रिक्कयु कटिजनु जंघापदं यथा ॥ क्रोश शीर्षं जनु शोथो विस्वाचिपदयो यथा ॥ ७३ ॥ रवां जस्यानुग्रहः सघः
 पंशुचमुभयोस्तयोः ॥ अनुज्जरस्त्रुर्ध्वं वानोन एवाकस्तुमृकतः ॥ ७४ ॥ कलायस्वं जसभव त्मक्रमत्वे पतेनुयाः ॥ आश्लमृकयादो
 श्चेष्टया स्यादपवाहुकः ॥ ७५ ॥ विरुतं संरुतं स्पं य कुर्यात्सदनुग्रहाः ॥ सर्वो गकांगरोगौ तोस वंगि कांगराग्रहाः ॥ ७६ ॥ मुदुर्धनुर्वन्न
 मये मोदये चपनं चकाः ॥ जिह्वास्तंभमनेना चपानवा केषपनि सताः ॥ ७७ ॥ वास्थयांतरायामौ बहिरंतश्च कर्षणात् ॥ स्वायु नामथ

॥ ७८ ॥

विज्ञेयोत्रणायो मोरुपातपाः ॥ ७९ ॥ नामस्थानानुपेक्षालिंगैः शेषान्विनिर्दिशेत् ॥ धृतिवातामया रुधा नृद्धा न्दीणमांसवजान
 लं ॥ ८० ॥ इति वातग्याधवलोकः ॥ अत्यधवादनविदास्यन्नादैः सरुषास्त्रजाः ॥ युज्यते चेन्मरुदुपतदा स्यादतयो शोणितं ॥ ८१ ॥
 दाहगौरवरुक्तेदकंडु वैवर्ण्यमंडलं ॥ सुस्पृष्टं दं गसं कोच शोथं वातास्य लक्षणं ॥ मोहादाह ज्वरास्वप्नपांगु ज्यंगु व्य वैरुतं ॥ प
 रं ग्रहभ्रमास्फोटा वातास्रोपद्रवानवा ॥ ८२ ॥ इति वातरक्तवलोकः ॥ ॥ युगपत्कुपिता वामवातौ स्वीयप्रकोपनैः ॥ आमवा
 तं जनयथमशोथं संधिरुग्रदं ॥ ८३ ॥ सर्वो गकांगसंधिस्थि शोथान्निग्रहगौरवं ॥ ज्वरापाकाग्निमांघं च तस्मा चामानिला रुति ॥
 ॥ ८४ ॥ आमवानेधिके वातेति रुक्दाहस्यपित्तः ॥ कफास्तैमित्यगुरुते सर्वलक्ष्मविदोषतः ॥ ८५ ॥ जाज्जान्त्रकु जनानादहृष्टा दिवि
 हुमुचता ॥ ग्लंशयननाशोष्टोपद्रवा आमवातजाः ॥ ८६ ॥ इत्यामक्षतलोकः ॥ ॥ एकदेशेति रुक्कृलानां विधान्यादिना वना
 त् ॥ क्रुद्धैरथ कदं दसर्वे दोषाश्चामातथापृथा ॥ पित्तान्तामौ चलाहस्तौ पार्श्वरुक्कुक्षि जं रुमात् ॥ द्विने स्थानं द्विनिदोषं ग्लं
 चामसि शयेरसात् ॥ ८७ ॥ वेदनानादमृच्छा चतुर्लुधे गौरवा रुचिः ॥ कासश्चारश्चदिष्ठा चमृलस्योपद्रवात् ॥ बलासप्रेत्युत
 स्थानात्पित्तेन मद्गृष्टिनः ॥ वायुभमादाय कुरुते ग्लं जीर्यति भोजने ॥ ८८ ॥ इति मृलावलोकः ॥ ॥ वातविण्मृत्रं जं शाशुक्षवा

५
 इरवमिदियैः ॥१३॥ तस्मात्कासनिशानां एतयोरादौ वर्तसंभवः ॥२०॥ वातस्य रोधाधराध्मानमर्थविबुधिशोथरुक् ॥ च स्तामचस्य जंभा
 याः शिरोरुक्कद्वुजोष्ठशु ॥२१॥ क्षवपुंरिदियग्लानिरुक्कारस्यानितासयः ॥ छर्दि कुपानां दियस्यानुमरिष्ठु नंदनादध्या ॥२२॥ रुशो
 तिनस्माकासश्चरुदकस्यापश्च जंभणं ॥ विट्वांतिमूलतद्वृत्तानि क्षेण्ययुक्तं यजेदमुं ॥२३॥ इत्युदावर्तावलोकाः ॥ रुदस्येष्टने
 ग्रंथिसंचारियदिवाचलः ॥ कृतश्चोपश्चयवान्सगुल्मयं च धास्मृतः ॥२४॥ तस्य पंचविधं स्थानं पार्श्वं रुनाभिवस्तयः ॥ दोषैश्च
 स्ते समस्तेश्च स्त्रीणारक्तेन पंचमः ॥२५॥ जीर्णं ते वातजः कुप्येत्तास्मिन्जिर्यनिपित्तजः ॥ भुक्ते तु कफजौ गुल्मसर्वदा सर्वदोष
 जा ॥२६॥ प्रसवार्तिवपातानां कांक्षेयासात्म्यको जनिः ॥ वायुस्तद्वृत्तमादाय गुल्मनिर्मातिपित्तवत् ॥२७॥ स्पंदने पिंडतो नांगैः स
 भ्रूलगर्भाचिन्मुक् ॥ गुल्मोऽसौ जौ चिकित्सोऽसौ मासेतुदधामे गते ॥२८॥ आसमलविपासान् ॥ विद्वेषोऽग्रंथिमुत्तुन ॥ जायते तु
 र्वलक्षं च गुल्मो मरणाय वै ॥२९॥ इति गुल्मावलोकः ॥ दृष्ये चारसंदोषा विगुणा रुदयंगता ॥ रुदिषाडाप्रकुर्वन्ति रु
 द्रेणं तं च क्षते ॥३०॥ सपंचधारुथदोषैः समस्तेश्च क्रमैरपि ॥ तस्मादोर्ध्वभ्रमः शोषानाग्निस्तथा सुपडवाः ॥३१॥ इति
 शोषावलोकः ॥ नाजस्य मध्ये मूले वा चोर्ध्वभागे सदा रुक् ॥ कणशश्चेत्त्रवे नृत्रे मूत्ररुच्छं तदुच्यते ॥३२॥ मूत्ररुच्छाण्यष्ट ॥३३॥

रोषाऽनुमरिदिशः व्यश्रुक्तः ॥ दोषैर्लिङ्गैश्च सर्वैः ॥ रुच्छुरा रुदाह गौरवां ॥३४॥ विधारं नृत्रमश्मया विद्वक्षोभादिद्विगंधिवत् ॥ क्ष
 तद्वत्ते वा शस्येन रुच्छं स्यान्मूत्रवर्त्मनि ॥ रुदतत्र रुद्धमलैश्च कादप्राप्तं लघुं परं त्यरुक् ॥ वास्तिमेहन रुक्कदाहटोपैः रुच्छं न सिध्य
 ति ॥३५॥ इति मूत्ररुच्छावलोकः ॥ नाजस्य मध्ये मूले वा चोर्ध्वभागे सदा रुक् ॥ कणशश्चेत्त्रवे नृत्रे मूत्ररुच्छं तदुच्यते ॥३६॥ मूत्रादिपुत्पादुष्टेन
 रुद्धा रुद्धा शनैः शनैः ॥ मरुतोऽस्य ज्येते मूत्रं मूत्रघातं सदा भवेत् ॥३७॥ इति मूत्रघातावलोकः ॥ वाते मूत्रगतं शुक्रं कफो
 वा शोपयेद्यदि ॥ तदश्मरिस्थ्याक्रमशो गोपिते द्विवरोचकः ॥३८॥ रुक्नाभिश्चिबर्त्ति वास्तिमूर्ध्विगोमेद गोपमो ॥ मूत्ररुच्छं दि
 र्णधारं चरश्चाऽनुमरिदक्षणे ॥३९॥ बालानां साष्टकदोषैर्मृनां शुक्रभवाऽनुमरि ॥ नाभ्यं उशोथरुच्छं मुत्रवाचनया मृतिः ॥
 ॥४०॥ इत्यश्मर्यावलोकः ॥ मूत्रं मिश्रं केवलं वा शुक्रं मेदति चेन्मुदः ॥ सप्रेमलोत्रभेदस्तु मूत्रवर्णप्रभावतः ॥४१॥ आस्या
 रुखं स्वप्नसुखं धीनिग्राम्योऽकानो परसापयानि ॥ नवा नपानं गुडवेरुतं च प्रमेदहेतुः कफरुच्यसर्व ॥४२॥ जले रुक्सां
 सवशुक्रपिष्टालागानैः सैकतसीतलास्ते ॥ मांजिष्टादि ककालनीलक्षाराश्च मज्जेव न से भवौष्याः ॥४३॥ साध्या कफोऽप्य
 शपित जापद्याप्या असाध्यापवनाश्च मुक्ता ॥ समक्रियत्वादिषमाक्रियत्वा नृत्वा स्य चाधयथाक्रमेण ॥४४॥ दोषप्रकोप

सभाबुद्धिनास्तिचिकित्सापरत्रसा ॥५१॥ इति सूत्रकर्मविवेकः ॥ २

चिन्तानिममेहानामुपद्रवाः ॥ शराविकषयिपुत्रिण्यं जलीचविदारिका ॥ ५० ॥ मसरिविनता जालिन्यपि विडधिसर्पपि ॥ नामा
 लुरुपिठका स्यादशोमास्तुपेक्षणात् ॥ ५१ ॥ इति प्रमेहावलोकः ॥ मेदस्तु वर्धते स्लेष्मादेन भिस्तेन नाभवेत् ॥ सर्वकर्मा समर्थं
 निम्बलक्ष्मिगुदरस्तनः ॥ ५२ ॥ स्वभावदुर्बलोस्वेकपरोरोगादिदुर्बलः ॥ मंदान्तेरहितैरेतैरुदराण्यनानि तु ॥ प्रथक दोषैः स
 मस्तैश्च शोथवद्वक्तोदकैः ॥ ५३ ॥ वाताविदे संगदोर्बलोदरवृद्धिनिमंदता ॥ बध्नाधोवास्तिरुग्दाध्मानं सर्वोदराकृतिः ॥ ५४ ॥
 रुक्मापित्तार्जुनादोषैः शिरास्पुरुदरे कृमात् ॥ दुष्टबुनखिदलो मार्तदूषिविपादिभिः ॥ ५५ ॥ दूष्योदरं त्रिलिंगं स्यान्ताभिर्दुर्ध्वं
 चितं सरुक् ॥ वमीजीर्णज्वरं हृद्यं हृद्यं स्तनोन्मत्तः ॥ ५६ ॥ स्तनाभिमध्ये निवृत्तं दुष्टं वचे त्रिजेपकृत् ॥ वातेन नव
 दियानि न हृत्तुदमर्ति कृत् ॥ ५७ ॥ अन्ताघागले वा मिश्रं मंत्रं जलं गुदात् ॥ स्तवेनाभेरधो कटं परिश्रायुदरं हि न तु ॥
 ॥ ५८ ॥ स्तेरुपानादमेरं कादस्यं बुपि वतो हिमं ॥ अंभुर्णादिपि प्रत्यमधो नाभेदकोदरं ॥ ५९ ॥ पक्षाबद्धं दुष्टं सर्व
 जातोदकं तथा ॥ प्रायोभवत्स्वभावाय छिन्नात्र चोदरं नृणो ॥ ६० ॥ इत्युदरावलोकः ॥ अतिक्षारात्तु दुष्टं बुवि रुद्धं धि
 मद्रवैः ॥ पंचकर्माचि चारोघैः जायते श्वपथुर्नृणो ॥ ६१ ॥ शिरातनु च वैवर्ण्यरोमोऽप्योरोधगौरवं ॥ उष्मानवास्थितं च

॥ ५० ॥

च सर्वस्य पथुलक्षणं ॥ ६२ ॥ नवपातैः पृथक् दृष्टं सर्वघातादिपात्रसा प्रागुक्तलिंगैस्तैर्ज्ञेयं ॥ यथाहेतुसंघातजा ॥ ६३ ॥ विषजस
 विषप्राणिदंशमृत्रमज्वादिभिः ॥ उर्ध्वगामि नृणां पन्थामधोगामिधुरवास्त्रियं ॥ ६४ ॥ उभयोर्वस्ति संजातः शोथोयंति न संशयः ॥
 इति शोथावलोकः ॥ वायुर्वक्षणात् प्राप्य मुक्ते मुक्कधरासिराः ॥ प्रपीज्य दृष्टि कुरुते मुक्कयोः सकुरंदकः ॥ ६५ ॥ दोषास्त्रमे
 दोमृत्रां चैः सगदः सप्तधामनः ॥ रुग्णकंदूरो दोषेभ्यो स्यात् रुक्कस्फोटभागथ ॥ ६६ ॥ मेदो जो कफवन्मौत्रो धनयस्त्रणा
 सृजेत् ॥ आघातादेर्मरुन्नीचात्तु दंष्ट्रं च वक्षणादधः ॥ ६७ ॥ अत्र दृष्टि करोत्यां चैव दृष्टं ध्वनि ध्वनिः ॥ वक्षणाधिम
 निलकरोति वधनामकं ॥ ६८ ॥ इति कुरंदवध्मावलोकः ॥ पादशोथश्छीपदतैः प्रपक्वसर्वैः कफोऽब्धेः ॥ तत्कर्णकरने
 त्रौ शिश्नासास्वपि कचिन् ॥ इति छीपदावलोकः ॥ प्राग्पमरुषः शोफकाप्यंगोऽस्फुटितस्तु सः ॥ रूपं शोफप्रथक
 सर्वे दोषास्त्रागंतु जंचनत् ॥ विषमं पश्यते वान्निपि च जलचिरं चिरं ॥ कफजः पित्तवज्जो रक्तागंतु समुद्रवौ ॥ ६९ ॥ मे
 दोमृतात्यशोफचक्रकृतिण्यचक्रसवर्णता ॥ मंदवेदनता चैतदमशोथस्य लक्षणं ॥ ७० ॥ आनिदाहसुजातोदचोष
 भेदाविवर्णता ॥ वस्त्राचरश्च शोफश्च न्यमानस्य लक्षणं ॥ ७१ ॥ शोवाण्यरुणगात्रत्वमस्य पादा कृति पुनः ॥ रुक्पाक

॥ १७३ ॥ कंडुर्बल्यद्वास्तोदोरुक्चात्यास्यनिस्तता ॥ अत्राणाप्रयत्नं पक्वशोथस्य
 लक्षणं ॥ १७४ ॥ इति व्रणशोषावलोकः ॥ शारिरांगंतुभेदेन द्विधा गंतुदोषजं ॥ परं रास्त्रादिजं चाथरोषैरुदाह गौरवं ॥ १७५ ॥
 रक्तस्रावोरक्तजेषां गंतुजंतं च पट्टिधं ॥ छिन्नभिन्नक्षतं विदं पिच्छितं च एमि त्यपि ॥ १७६ ॥ पात्रान्नभेदस्य व्यासर्वधचूर्ण
 न चर्षणात् ॥ स रास्ययंत्रणा सास्त्रबुद्धं चट चट स्तनिः ॥ १७७ ॥ तद् ज्वरोन्मादरुज्जोदरे कटिक्वापतानकाः ॥ कंपच्छर्दिश्चास
 का स पक्षघात रुनेऽहः ॥ १७८ ॥ निरास्तं भो विसर्पश्चोपद्रवापोऽशारुषः ॥ सर्वैरेतैर्व्रणः साध्यो याप्योऽथैश्वसुरवस्त
 नः ॥ १७९ ॥ इति शारिरांगंतु कव्रणावलोकः ॥ भग्नं द्विधा संधिकोऽभेदापोऽहना संधिजं ॥ विवर्त्तितं तथोक्षितं तिर्यक्क्षि
 तं संधोपि च ॥ १८० ॥ विच्छिद्य सुप्ति एमिति कांडद्वादशाधा तु तत् ॥ आस्थिच्छेदो कर्कटाश्च कर्णा चूर्णितं पिच्छितं ॥ १८१ ॥ कांडभग्नं
 द्विधा छिन्नं वक्त्रास्य तितंतथा ॥ जागतं च स्फुटितं चैव यथा स्वं लक्षयेत् ॥ १८२ ॥ इति भग्नावलोकः ॥ उपेक्षणादूरपाताज
 निर्नाडि वयो व्रणः ॥ नाड्यव्रणः स विज्ञेयो स पूय क्लेददा रूयुक् ॥ १८३ ॥ इति नाड्यव्रणावलोकः ॥ रुगस्य च्छं गुलेक्षेत्रे पार्श्व
 तः पिटिकांतिरुहः ॥ भिन्ना भगंदरो ज्ञेयो स तु पंचविधो मतः ॥ १८४ ॥ सरुक्लेदो नेकमुरवो वातात्स्या स तपोतनः ॥ उद्दिग्नीवस्तु

पित्तेन परिस्त्राविकफेनसः ॥ १८५ ॥ शंभुकावर्त्तको नार्गं रुग्णा स्यान्निदोषतः ॥ शुक्रमुत्रवहोऽदुःखावसाध्यौ द्यौर्गोभरां ॥ १८६ ॥ इति भ
 गंदरावलोकः ॥ गले कंदे रोश्च पथुरपाको गलगंडुकः ॥ मेदो वातकफे त्रेधा कंडुरुगौरवै व क्रमात् ॥ १८७ ॥ ग्रंथिकुनाप्योवांगे दो
 पास्रज्ज्वां समेदसः ॥ स एष पाक्वर्बुद्धस्या तद् द्योऽहं सुद्धः स्रवेत् ॥ १८८ ॥ गंदमालागले नैर्केर्गं डैर्मेदकफोऽप्यितैः ॥ चिरपकि नरैर्षव
 चिरस्यापचिका भवेत् ॥ १८९ ॥ इति गलगंडामात्रा चिविदावलोकः ॥ स्वपथुमुद्धृष्टि वद्वा रुग्णा घोविऽधिर्द्धिधा ॥ वस्त्रैर्लुच्छं क्रि
 म्मे ॥ बहिरंतः सपोऽप्यितैः पथक सर्वैरसृक्क्षुता ॥ १९० ॥ वायुः स पक्वो वरुक्कवहं तरस्तु करो ससौ वस्त्रैर्लुच्छं क्रोश्चुद न्या पार्श्व
 बंधते स्तुमुक्कयोः ॥ १९१ ॥ पायावपानविदूरो धो कुक्षाव निल जातुजः ॥ नाभ्योऽपि क्वा रुद्धिश्चासन्निरिश्चा सप्रवर्त्तते ॥ १९२ ॥ यक्ष
 त्सं च कसनं वंक्षणे तु कटिग्रहं ॥ स पक्वो वामयेऽर्ध्वं नाभे सरे च येदयः ॥ १९३ ॥ नाज्जः साध्यः समर्थोऽपि विद्विभूर्यपद्वः ॥ वि
 द्विश्चि स्तनेर क्वा घोफरुक्कदादपाकश्चेत् ॥ १९४ ॥ इति विद्वधवलोकः ॥ विरुद्धा रूद्धुक्कैर्मपंच कर्मापचारतः दुष्टस्त्री
 मद्यमांसां बुभुक्षेऽद्यैः कुष्टसंभवः ॥ १९५ ॥ कृपा लाघुदूजोरक्त रसरिद्रियवै लतं ॥ पांशुज्वा बध्यस्थौ त्वंचमदा कुष्टा रुतिश्चिरात् ॥
 ॥ १९६ ॥ कपालवात बहु संपिनादौ दुर्वरं च तत् ॥ कफोऽप्यितं मंडलं तैरुं जावत्का कणं सरुक् ॥ १९७ ॥ वातपित्तादक्षजिह्वा संकम्पता

रणासितं॥ कफपित्तमुंडरीकुंडरीकदलोपमं॥ ५८॥ द्रुमं इपीडिकासुकसर्पमंडलिकानतः॥ सत्तेनासितिमहाकुशनाभचर्म
 भचर्मवत्॥ ५९॥ किणकः किटभं चर्मदलंतुदरणचनः॥ पाष्ठापाठयोः कडुरुग्निर्विचार्चिः स्वावतस्तुतैः॥ ६०॥ त्रैर्महपाश्व
 जैः कच्छपाददरैर्विपादिका॥ सिधोर्ध्वदेकषणद्व्यलांबुप्रसमरुक्॥ ६१॥ शतारुधरुग्निः स्वादरजसंशोणमंडलं॥
 एककुशमच्छखंडोपमंचित्रं नतः सितं॥ ६२॥ इति कुशवलोक्तः॥ हस्तदंतनखाघातायोनिदोषादिभिर्मलाः॥ पृथक्त्वैवैत्रिणां कु
 बुलिंगैः वर्तिष्यपंचमः॥ ६३॥ आस्थिशोथरुजादाहसंधिग्रमरुंसिच॥ केनोलेमप्रपानश्रवैवर्ण्यचोपदंशतः॥ ६४॥ ॥
 इत्युपदंशावलोक्तः॥ वरटिदंतवत्छेयकंडुच्छर्दिज्वरप्रदा॥ ६५॥ इति पित्तनिमित्तास्युद्धर्दावपुषोवदिः॥ ६६॥ इत्युद्धर्दावलोक्तः॥
 अविपाको कृमोद्धेदतिक्तास्ताऽजारगौरव॥ रुकंठदाहसंधिभिरुद्धपित्तं वदेष्टिपक्व॥ ६७॥ इत्युद्धर्दावलोक्तः॥ अति
 दाहरुजारागस्त्रावरुआरतिप्रदाः॥ ६८॥ इत्युद्धर्दावलोक्तः॥ इति कुशवलोक्तः॥ ॥ ६९॥
 ज्वरच्छर्दित्रमाघास्युर्बालानां तुमस्रिका॥ पञ्चस्तस्तलदाशास्तानसिधं सनलक्षयात्॥ ७०॥ इति मतिमसरिका निदा
 नां॥ ॥ अग्निदाहादिविस्फोटाविस्फोटासुर्महारुजः॥ पृथक्कृद्दसमस्तैस्तैरस्त्राच्चेति विषोपमा॥ ७१॥ इति विस्फोटावलोक्तः॥

येगदामहतासुक्तास्युक्तयोर्वाभिकेकपि॥ किं तु देहाग्निर्दोषादिलाघश्चक्षुःपरं॥ ७२॥ क्षीराजसापृथक् दोषैर्लासावोतिरोद
 तं॥ शुद्धपाकस्य पाकौ च दंतोद्रेदायदः परे॥ ७३॥ उर्ध्वपस्थैरपेदंस्तरवादेक्षिपेज्जात्रनमेत्ययः॥ जगन्तिरोदतिशयावोग्ररुग्निस्तोर्भ
 को रुशः॥ ७४॥ इति बालामयावलोक्तः॥ ॥ गर्भस्त्रावश्चमासास्यान्मासाद्यांतस्तनः परं॥ समूहगर्भोयं स्वस्थाश्रुतो न बहि
 रापयेत्॥ ७५॥ गर्भस्थंदोविधिर्नाशो मृतो गर्भोपचारतः॥ विरेकनैत्यतद्वकंपज्वराद्यैः समेनासिध्यासि॥ ७६॥ इति मूढगर्भो
 वलोक्तः॥ अंगमर्दो ज्वरः कंपोपिपासागुरुगात्रतां॥ शोफशूलतिसारैश्च मूत्रिकारोगलक्षणं॥ ७७॥ इति सतिरोगावलोक्तः॥
 अस्तकस्तुति स्यात्प्रदं योनेः स्त्रीणां मनार्त्तवत्॥ रुग्णमर्ददौर्बल्याक्षुब्धदूषोडुत्वादहक्षत्वं॥ ७८॥ तत्रतुर्धा पृथक् सर्वै
 र्दोषैः स्यादार्त्तचंपुनः॥ मन्त्रास्त्रदुल्यं यच्चोक्तं धौतं वा सो न रंजयेत्॥ ७९॥ इति प्रदरावलोक्तः॥ अतिमवायशीलो यो
 नचवाजीक्रियारतः॥ ध्वजभंगमयामोतिस्वसुक्तक्षयहेतुकं॥ ८०॥ अज्यशीतोस्मतेजः क्षुत्पिपासाश्रमरुक् सहः॥
 पिंडकासंधिसिधेतिपलोहिनबुद्धिबलेद्रियः॥ ८१॥ पांडुराल्पतरस्तोयतुल्यरेताश्च ध्वजः॥ मंदवाग्निश्च दीनश्च शी
 णशुक्रो नरो मतः॥ ८२॥ असाध्यसाध्यसदजमर्मछेदाच्चयद्वेत्॥ साध्यानामि नरेषां च कार्यो वाजिक्रियाक्रमः॥ ८३॥ ॥

इति षोडशोऽवलोकः ॥ धूलिधूसार्कशः काल्मलीक्ष्णस्त्रीजागरादिभिः ॥ जडूषां जननस्यादिहूनानां स्पृष्टगामयः ॥ २३ ॥ तिमिरं पटलं का
 चं भिष्यदेधेपक्ष्मके ॥ पक्ष्मकोऽप्योत्रणः कंदूयेत्याद्यानयनामयः ॥ २४ ॥ नेत्रकोपः पृथक् सर्वे स्तेरस्त्राद्यान्यहेतुकं ॥ स्मृरोगभो
 धाद्यैरामः पक्षस्तथोन्यथा ॥ २५ ॥ अव्यक्तं तिमिरं चैकमेकं कपटलीक्ष्णते ॥ काचिस्रक्ष्मां वरश्च न दगेवोर्ध्वमनेन तु ॥ २६ ॥ इति नेत्रामयाम
 यावलोकः ॥ करोनिविगुणो वायुर्मलसंसेतुः ॥ धोः + स्य कर्णयोः ॥ सकंदुपाकबाधिर्यं शूलत्वावादि कानादान् ॥ २७ ॥ इति कर्णरोगाव
 लोकाः ॥ अशोऽस्य स्त्रावपिडिका प्रय स्त्रावश्च पीनसः ॥ प्रतिश्यायः छिद्रिका चेत्याद्यानासामयः स्मृतः ॥ २८ ॥ इति नासोरोग
 वलोकः ॥ सरक्तकुरुते श्लेष्मादंता रीदं तच्चालनं ॥ दौर्गंधं पिडिका पाको द्विजिह्वादीनां हान्मुखे ॥ २९ ॥ द्विजिह्वा मौघशिरा
 दाश्च मोन्मादास्तु चिज्वरैः ॥ श्वासहिक्कादंतदुर्घं जानियात्क्षणवरं विषं ॥ ३० ॥ दृग्बैवर्ण्यं च शोथास्यां केदारे कतमौ भ्रमैः ॥
 निशक्षीरारसनामौ छेद्येयौ हि विषं वदेत् ॥ ३१ ॥ विदंतु यश्चिकेनां गंज्वलदंगारभाभवेत् ॥ सरागरु कृमौ रूमन्यत्र यथा
 स्वविषमुन्नयेत् ॥ ३२ ॥ इति विषावलोकः ॥ अकालपतितं पीडुः सूर्यावर्तार्द्धभेदकाः ॥ इडुलुमं केनैकपातां इत्याद्यास्पुः शिरा
 गदाः ॥ ३३ ॥ इति शिरोरोगावलोकः ॥ अनिविस्तरपुस्तकपाठदृष्टप्रविहस्ततया धृतभूरिप्रियां नयनान्तरदृष्टिपथरुतं भिषजामिर
 मं है जनमस्तु मुदे ॥ ३४ ॥ चकार चतुरो चिन्तयदिदमग्निवेशोऽं जननं परोपहतये रुतीपरमिदं रुजो ज्ञापकं ॥ ततः समुद्दिनैः सदा सुष्ठु नरादिभि
 स्तुष्यनां तुषारगिरिकन्यकापरिवृतसयोचितकृतः ॥ ३५ ॥ इत्याग्निवेशविरचिते श्रीनिदानस्थाने जनं समाप्तं ॥ ॥ श्रीभवानिशंकरार्पणमस्तु ॥